

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

IKKINCHI JAHON URUSHI YILLARIDA O'ZBEKISTONDA INSONPARVARLIK HARAKATI

Omonova Madinabonu O'tkir qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston milli pedagogika universiteti 3-kurs talabasi

madinabonumonova50@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekistonda amalga oshirilgan insonparvarlik harakati tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Urush davrida respublikaning evakuatsiya markaziga aylanishi, front hududlaridan ko'chirib keltirilgan aholini joylashtirish va moddiy qo'llab-quvvatlash jarayonlari yoritiladi. Shuningdek, yetim bolalarni asrab olish harakati, jumladan Shoahmad Shomahmudov oilasi misolida o'zbek xalqining bag'rikenglik va mehr-oqibat an'analari ochib beriladi.

Kalit so'zlar: Ikkinchi jahon urushi, Germaniya, evakuatsiya, front, Shoahmad Shomahmudov, armiya.

Аннотация: В данной статье на основе исторических источников анализируется гуманитарное движение, осуществлённое в Узбекистане в годы Второй мировой войны. Освещаются процессы превращения республики в эвакуационный центр в военный период, размещения и материальной поддержки населения, переселённого из фронтовых районов. Также раскрывается движение по усыновлению и опеке сирот, в частности на примере семьи Шоахмеда Шомахмудова, демонстрируются традиции узбекского народа — толерантность и милосердие.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Германия, эвакуация, фронт, Шоахмад Шомахмудов, армия.

Ikkinchi jahon urushi (1939–1945) insoniyat tarixidagi eng dahshatli va keng ko'lamli mojarolardan biri bo'lib, millionlab insonlarning hayotiga zomin bo'ldi. Urush nafaqat front hududlarida, balki front orti mintaqalarida ham og'ir ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlarni yuzaga keltirdi. Bu davrda O'zbekiston sobiq Ittifoqning muhim strategik markazlaridan biriga aylandi. Respublikaga yuz minglab evakuatsiya qilingan fuqarolar, yetim bolalar, ilm-fan va madaniyat vakillari joylashtirildi.

1941–1942-yillarda fashistlar Germaniyasining hujumi natijasida SSSRning g'arbiy hududlaridan ko'plab aholi sharqqa ko'chirildi. O'zbekiston ana shu evakuatsiya jarayonida muhim hududlardan biri bo'ldi. O'zbekiston urush yillari SSSRning bosib olingan rayonlaridan, Ukrainadan, Belorussiyadan hammasi bo'lib bir milliondan ortiq kishini qabul qildi. Ulardan 200 ming nafari bolalar edi.¹

¹ O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti, *O'zbekiston tarixi (1917–1991 yillar)*. 2 kitob. (Toshkent: "O'zbekiston", 2019).

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

O'zbekiston shaharlar va qishloqlar aholisi bu yerga kelgan fuqarolarni mehmondo'stlik bilan qarshi oldi. Aholi ularga turar-joy berib, o'zi siqilib yashadi, ko'chib kelganlarni to'ydirish uchun oxirgi bo'lak nonini ham bo'lib berdi, ular uchun poyabzal, kiyim-bosh to'pladi. Ko'chirib keltirilganlarga yordam berish maqsadida Farg'ona oblastidagi «Birinchi may» qishloq xo'jalik arteli mehnatkashlarining tashabbusi bilan shaharlarga don, sabzavot, kartoshka, go'sht mahsulotlari orilgan karvonlar yetib kela boshladi². Urush paytida O'zbekistonga 1,5 milliondan ortiq kishi evakuatsiya qilingan — ularning orasida Rossiya, Ukraina, Belarus, Baltika mamlakatlari aholisi, ilm-fan va madaniyat vakillari ham bor edi. Masalan, Leningrad konservatoriyasi, Moskva teatr maktabi, ilmiy institutlar Toshkent va Samarqandga ko'chirildi. Bu esa O'zbekiston madaniy hayotining rivojiga kuchli turtki berdi. O'zbekiston xalqining mehmondo'stligi, insonparvarligi bu davrda ayniqsa yorqin namoyon bo'ldi. Ko'chirib keltirilganlarni ishga joylashtirish yuzasidan katta ishlar amalga oshirildi. Faqat Toshkent shahrining o'ziga 1941 yil 24 noyabrdan 31 dekabrgacha 37,6 mingdan ortiq kishi, 1941–1942 yillarda qariyb 240 ming kishi joylashtirildi va ish bilan ta'minlandi³ Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston nafaqat strategik front orti hududi, balki yirik insonparvarlik markaziga ham aylangan. Millionlab evakuatsiya qilingan aholini qabul qilish, ularni turar-joy va ish bilan ta'minlash, oziq-ovqat hamda kiyim-kechak bilan qo'llab-quvvatlash o'zbek xalqining bag'rikengligi va mehr-oqibatini namoyon etdi. Bu tarixiy tajriba O'zbekiston xalqining urush yillaridagi fidoyiligi va insonparvarlik an'analarining yorqin dalilidir.

O'zbekiston aholisi ota-onasidan va uyidan ajralgan bolalarni, ayniqsa, samimiy g'amxo'rlik bilan qabul qildi. Ko'chirib keltirilgan bolalarni qabul qilishni tartibli yo'sinda tashkil etish maqsadida O'zbekiston hukumatining qarori bilan 1941 yil oktabrda evakuatsiya qilingan bolalarni qabul qilish uchun markaziy punkt tashkil etildi. O'sha yilning dekabrda evakuatsiya qilingan bolalarni joylashtirishga rahbarlik qilish uchun respublika, viloyat, shahar va tuman komissiyalari tashkil etildi. Toshkent, Samarqand, Buxoro va boshqa yirik shaharlarda maxsus shtablar kecha-kunduz ishlab turdi. Faqat 1941 yil 25 noyabrdan 1942 yil oktabrgacha respublikaning evakuatsiya punktlari orqali 15 649 nafar bola o'tdi⁴. Yetib kelgan bolalar darhol samimiyat va onalarcha mehribonlik bilan qurshab olindi. Ko'chirib keltirilgan bolalar va frontga ketganlarning bolalari har kuni Toshkent, Samarqand, Andijon, Qo'qon va Namanganda tashkil etilgan oshxonalaridan bepul ovqat olishardi. Bemor va zaiflashib qolgan bolalarga tibbiy yordam ko'rsatilardi. Ko'pgina oilalar ikkita va undan ortiq yetim bolalarni o'z tarbiyalariga oldilar. Toshkentlik temirchi Shoahmad Shomahmudov (1890–1970) va uning turmush o'rtog'i Bahri Akromova (1903–1987)ning nomlari ko'pchilikka tanishdir, ular turli millat farzandlaridan 14 nafar bolani o'z oilalari tarbiyasiga oldilar. Kattaqo'rg'onlik Hamid Samadov oilasi 12 bolani asrab oldi. Yangiyo'lda 9 ta kolxoz jamoasi ko'chirib keltirilgan 169 nafar bolani o'z tarbiyalariga

² Qo'ldosh Ergashev, Hojakbar Hamidov, *O'zbekiston tarixi* (Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018), 45-bet.

³ M.Jo'rayev. P.Nurillin. O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida. «Sharq», Toshkent - 2000

⁴ Qo'ldosh Ergashev, Hojakbar Hamidov, *O'zbekiston tarixi* (Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018), 50-bet

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026"

olishdi. Buxorolik Muazzam Jo'rayeva va Ashurxo'jayevlar o'z bag'rilariga 8 nafardan bola oldilar. 1943 yil oxiriga kelib shaharlarda 4 672 bola, qishloqlarda esa 870 nafar bola o'zbek oilalari tomonidan tarbiya qilish uchun olingan edi.

Ikkinchi jahon urushi yillarida O'zbekiston tibbiyot xodimlarining fidokorona mehnati va jamoatchilikning keng ko'lamli yordami tufayli respublika gospitalarida davolangan yarador askar va zobitlarning aksariyati sog'ligini tiklab, yana safga qaytdi. 1941–1942-yillarda O'zbekiston evakuatsiya gospitalarida qariyb 100 ming yarador va bemor davolangan bo'lib, ulardan 88 ming nafari muvaffaqiyatli sog'aygan. Umuman olganda, urush yillarida yaradorlarning 44,6 foizi yana armiya safiga, 52,2 foizi esa mehnat frontiga qaytgan.⁵

Respublika aholisi jangchilarga nafaqat tibbiy, balki ma'naviy yordam ham ko'rsatdi. Frontga ko'p marotaba sovg'alar bilan delegatsiyalar yuborildi. 1941-yil dekabriga kelib Andijon viloyati aholisi frontga 1562 ta posilka jo'natgan. Samarqand viloyati mehnatkashlari esa jangchilarga 6751 kg mayiz, 22 809 kg quruq meva, 5914 kg sabzavot va 1034 kg guruch yuborgan. Bu kabi yordamlar askarlarda mamlakat ichkarisi bilan mustahkam aloqa va birdamlik tuyg'usini kuchaytirgan.

O'zbekistonliklar frontchilarning oilalariga ham ommaviy g'amxo'rlik ko'rsatdilar. 1941-yilda jamoatchilik yordami bilan 40 mingta xonadon ta'mirlandi, 25 ming m³ o'tin, 280 ming pud g'alla, 1250 bosh chorva mollari va 22 ming komplekt kiyim-bosh yetkazib berildi. 1942-yilda 5920 ta yangi kvartira ajratildi, 81 mingta kvartira ta'mirlandi, oilalarga qariyb 330 tonna oziq-ovqat mahsulotlari hamda 313 bosh chorva mollari tarqatildi.

1943-yilda frontchilar oilalarining 177 908 ta xonadoni ta'mirlandi. Yordam jamg'armasi tomonidan 28 mln rubl mablag', 500 mingdan ortiq kiyim-bosh, 50 ming bosh chorva mollari, 40 ming sentnerga yaqin g'alla va 33 ming sentnerdan ortiq sabzavot yig'ildi. 1944–1945-yillarda ham bu yordam davom etdi.

Jangchilar oilalarining 149 ming nafar farzandi bolalar bog'chalari va yaslilarga joylashtirildi.

Yordam jamg'armasi fondi 18 mln rublni tashkil etdi. Oilalarga 711 tonna oziq-ovqat, 21 ming bosh qo'y va echki, 72 ming juft poyabzal, 300 ming kiyim-bosh tarqatildi. Bundan tashqari, 166 mingta kvartira ta'mirlanib, 677 ta uy ajratildi.⁶

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston xalqi ikkinchi jahon urushining og'ir sinovlarida o'zining bag'rikengligi, insonparvarligi va birdamligi bilan butun dunyoga ibrat ko'rsatdi. Bu tarixiy sahifalar o'zbek xalqining shon-shuhratli o'tmishining yorqin dalili bo'lib qolmoqda. Keltirilgan ma'lumotlar O'zbekiston xalqining urush yillaridagi yuksak insonparvarligi va birdamligini yaqqol namoyon etadi.

Tibbiyot xodimlarining qahramonona mehnati, aholining front va front ortidagi oilalarga ko'rsatgan keng ko'lamli moddiy va ma'naviy yordami respublikaning g'alabaga qo'shgan munosib hissasini ifodalaydi.

⁵ Tursunova Muhayyo Alimovna, "O'zbekiston Ikkinchi jahon urushi yillarida (1941–1945)," *Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali* 9, no. 1 (2026). 512-bet

⁶ O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti, *O'zbekiston tarixi (1917–1991 yillar)*. 2 kitob. (Toshkent: "O'zbekiston", 2019). 21-bet

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2026 "

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. M.Jo'rayev. P.Nurillin. O'zbekiston Sovet mustamlakachiligi davrida. «Sharq» ,Toshkent - 2000
2. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Tarix instituti, O'zbekiston tarixi (1917–1991 yillar). 2 kitob. (Toshkent: "O'zbekiston", 2019)
3. Qo'ldosh Ergashev, Hojakbar Hamidov, O'zbekiston tarixi (Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2018)
4. Tursunova Muhayyo Alimovna, "O'zbekiston Ikkinchi jahon urushi yillarida (1941–1945)," Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali 9, no. 1 (2026)